

A Tanácsköztársaság a centenárium fényében

1919. március 21-én politikai alku és puccs eredményeként létrejött a proletárdiktatúra, amely Magyarország történelmének első totalitárius rendszerét alakította ki.

Az 1945 utáni bolsevik történetírás által „dicsőségesnek” kikiáltott 133 nap alapjaiban forgatta fel a magyar társadalom viszonyait, amelynek következményeit még hosszú ideig fogja viselni hazánk. A Tanácsköztársaság esetében megkerülhetetlen, hogy annak totalis voltát ne hangsúlyozzuk: a bolsevik kommün az egész társadalom átalakítására törekedett. Nem egy félresikerült szociális társadalmi kísérletről volt tehát szó, amelyben voltak pozitívumok és voltak negatívumok is, és pláne nem mondható, hogy az előbbiből lett volna több. Lukács György hírhedt megállapítása: „A legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus”, magyarázza, hogy milyen nézőpont alapján tett félre minden erkölcsi gátat a magasabb cél érdekében az 1919. évi magyar bolsevik rendszer.

Jelen írásomban a proletárdiktatúra totalis jellegéről lesz szó, és egy olyan nézőpontot mutatok meg, amely – megítélésem szerint – eddig nem kellő hangsúlyjal került a magyar közgondolkodásba és közvélekedésbe.

Salamon Konrád a Somogy 2018/4-es számában összefoglalta a rendszer genezisést, vagyis a magyar népkormány azon lépéseit, amelyek a proletárdiktatúra létrejöttéhez vezettek. Kulcskérdésnek tartom a hazai szociáldemokrácia ekkori magatartását, vagyis azt a tényt, hogy a magyar mérsékelt baloldal a hazai bolsevik politikussal való koalíciós kormányzás mellett döntött. (Egy emberöltővel később, 1948-ban szintén erre a lépésre szánta el magát az MSZDP, és ezzel végképp denunciálta a hazai szociáldemokráciát.) Ennek következményei még napjainkban is jól érzékelhetők.

Március 20–21-e tragikumát leginkább az a tény igazolja, hogy a nyugati demokráciák pressziója (a Vix-jegyzék) hatására omlott össze végleg a tiszavirág életű Magyar Népköztársaság. Jóllehet Károlyi Mihály népköztársasági elnök megfontolta azt is, hogy a késő-dualizmus konzervatív gondolkodói felé való nyitással orvosolja a felmerült gondokat, ezt a kompromisszumot önfeladás és önellentmondás nélkül valószínűleg nem tehetné meg, hiszen a rendszer a megelőző 140 nap során a társadalmat végletekig hiszterizálta az ellenforradalommal, illetve annak mániákus keresésével.

Ezért lényegében már 1918. november óta nem volt visszaút: az ország bolsevizálódása már ekkor megkezdődött. Különösen a budapesti Katonatanács tevékenységének köszönhetően, miután döntően a Szovjet-Oroszországból hazatérő hadifoglyok importálták a bolsevizmus gondolatát és eszméit, és a proletárdiktatúra működése során végig meghatározó maradt a Lenin eszméihez való igazodás. Jól illusztrálja ezt, hogy például rögtön a rendszer létrejöttékor a Forradalmi Kormányzótanács kérdést intézett Moszkvához, mi is legyen az új – a szociáldemokrata és a kommunista párt fúziójából létrejövő – párt neve? Később, a következő hónapok folyamán is mindig kikérték a szovjet-orosz vezetés véleményét, így a magyar kormány a szó legszorosabb értelemben a moszkvai pártközpont szatellitjévé vált. Ezért

az egész magyar proletárdiktatúrát nemzetközi szempontból kell értelmezni: azaz a lenini világforradalom egyik első államaként. A bolsevik rendszerváltoztatás totalitásának fő eleme éppen a Szovjet-Oroszországhoz való igazodásban keresendő. A Tanácsköztársaság pedig soha nem jöhetett volna létre az első világháború alatt Oroszországba került, mintegy 600 ezer főnyi magyarországi hadifogoly nélkül.

Sokszor visszatérő érv a proletárdiktatúra „legitimációja” mellett, hogy a rendszer élvezte a magyar értelmiség jelentős részének társadalmi támogatását is – gondoljunk csak például Kodály Zoltánra, Tóth Árpádra vagy akár a fiatal Márai Sándorra. Valószínű, ebben az a várakozás nyilvánulhatott meg, amely a világháború okozta társadalmi sokk után egy teljesen új eszmétől várta volna a problémák megoldását, és szinte messianisztikus küldetéssel ruházta fel a bolsevizmust. Az akkori helyzetben bármiféle morális fenntartás csak másodlagos maradt. Ezzel magyarázható, hogy miközben a lenini, új világ brutális, terrorra építő világát a maga valóságában az egykori hadifoglyok jelentős része megismerhette, ezen tapasztalataik nem váltak az új ideológia elítélésének eszközévé.

A proletárdiktatúra megalakulásának okát az első világháború következményeiben kell keresni. A nagy háború okozta társadalmi és gazdasági krízis nélkül elképzelhetetlen lett volna a Tanácsköztársaság létrejötte. A társadalom többsége nem bolsevizálódott. Valójában egy viszonylag szűk, zömében a városi lakosságra építhető az új államhatalom. Az a tény, hogy a rendszer nyíltan és teljességgel fel kívánta számolni a régi társadalmi rendet, különösen a paraszti rétegekben talált nyílt ellenszenvre, így nem véletlen, hogy a fontosabb ellenforradalmi góccok vidéken jöttek létre.

Hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság mennyire nem volt beágyazva társadalmi szinten, arra éppen a Népköztársaság időszaka adott igazolást. Gondoljunk csak 1919 februárjára, amikor Kun Bélának a *Népszava* székházánál tiltakozást, demonstratív tüntetést hívtak össze (halálos áldozatok voltak mindkét oldalon). Ekkor már Károlyi Mihály számára is terhessé vált a bolsevik fellépés, és börtönbe is vetették a kommunista vezetőket.

Károlyi döntése, illetve rendszere, a Népköztársaság mellett kiállt a budapesti társadalom többsége. A társadalmi támogatás hiánya ellenére a proletárdiktatúra azonban már március végén hozzálátott, hogy gyökeresen átalakítsa hazánkat. A rendszer irányítószervében, a Forradalmi Kormányzótanácsban a lényeges posztokat a bolsevikok foglalták el. A szovjet-orosz diverzió miatt Kun Béla külügyi népbiztosi posztja jelentette a legfőbb hatalmat.

A RENDSZER REFORMJAI

Jelen cikkben nincs lehetőségem arra, hogy minden részletében bemutassam a rendeletek százaival biztosított „reformfolyamatot”. Mégis, a főbb tendenciákat szeretném itt felvázolni.

1) A *közoktatás reformja* döntő részben Lukács György nevéhez köthető, aki néhány hét alatt – jogszabályi szinten – felszámolta a hazai felekezeti oktatást, a tananyag teljes átalakításával. A „nemzeti” tantárgyak – mint például a magyar irodalom és történelem – kikerültek a tananyagból, helyettük az osztályszemléletnek, különösen pedig a munkásmozgalomnak elfogadható múltismertetés vált (volna) feladattá.

2) A Vallásügyi Likvidációs Bizottság néhány hét alatt radikálisan végrehajtotta *az állam és az egyház szétválasztását*, lényegében megsemmisítve a történelmi egyházak szervezetét, valamint konfiskálta azok vagyonát.

3) A *mindennapi életet rendeletek tucatjaival* szabályozták, amely döntések befolyásolták a lakosság alapéletét. Ilyen radikális intézkedés volt a szesztilalom, a boltok államosítása vagy a központi árrendszer bevezetése.

4) A proletárdiktatúra *legpozitívabb intézkedései* vagy folytatásai voltak a késő-dualista állam szociális intézkedéseinek, vagy olyan előnyöket kínáltak, amelyek csak a magántulajdon durva megsértésével voltak elérhetők. Az előbbire jó példa a Tanácsköztársaság gyermeküdtetési programja – itt a IV. Károly által életre hívott szociális akciót másolták le, sőt 1918-ban még volt rá lehetőség, hogy a rászoruló gyerekeket ne a Balatonnál, hanem Abbáziában üdültesse. Megemlíthető a munkásberek rendezése (minimálbér) is, illetve a lakhatási költségek csökkentése – ezeket korábban szintén Károly vezette be, igaz, csak az ausztriai birodalomfélben tudta keresztülvinni intézkedéseit. A nemesi mütárgyak „szocializálása”, az üzletek államosítása viszont már az 1947–1949 közötti időszak gazdaságpolitikáját előlegezték – ennek negatív következményeit mind a mai napig érezzük.

5) A *jogállam szétzúzását* jelentette a rendszerhez hű jogászok helyzetbe hozása, illetve a forradalmi vésztörvényszékek justizmordja. Különösen visszás volt a háromtagú testületek szerepe a halálos ítéletek kiszabásában: itt az áldozatoknak sem fellebbezésre, sem tényleges jogi védelemre nem volt lehetősége.

6) A *földkérdést* is radikálisan kívánta rendezni a bolsevik rezsim. Hamar kiderült azonban, hogy nem földosztásban, hanem szövetkezetek létrehozásában gondolkodtak, sőt csak igen csekély mennyiségű terményt hagytak volna a gazdáknál (például gabonából 72 kg/fő/év volt a kvóta), az összes többit begyűjtésre szánták.

A VÖRÖSTERROR

A proletárdiktatúra önkényét *terror* útján gyakorolta. A vörösteror áldozatai számának felbecslésében mind a mai napig a Váry Albert koronaügyszés által jegyzett, közel 100 éves munka, *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* című kötete irányadó. A jogász által kimutatott 590 fő bírósági jegyzőkönyvek, tárgyalások alapján igazolt áldozatlétszám. A mai „mainstream történetírás” nem fogadja el Váry számát, azzal az indokkal, hogy az ellenforradalmi harcokban megöltek nem tekinthetők a terror áldozatainak. Ezek alapján például a dunapataji ütközet 48 ha-

lottja nem a vörösteror áldozata, de a harc után a faluban kivégzettek már igen. Úgy vélem, nehezen védhető ezen „elmélet” abszurditása. [A számadatok értelmezésének kérdését vö. számunk 16–17. oldalán Gali Máté véleményével! A szerk.]

A vörösteror merőben új, megrázó fejlemény volt az ország történetében, hiszen maga az államhatalom gyakorolta a terrort a saját állampolgárai felett. A terrort a bolsevikok gyakorlatilag politikai eszközként használták. A „reformokat” a Tanácsköztársaság bármilyen áron, ha kell, akár erőszak útján is átviszi – ebben Kun Bélának nem ismertek semmiféle kompromisszumot.

Ezt azért is érdemes hangsúlyozni, mert vannak olyan baloldali vélemények, hogy Károlyi Mihály idején, de még az I. világháború utolsó hónapjaiban is több ember halt meg erőszakos bűncselekmények, például katonaszökevények által elkövetett gyilkosságok következtében, mint amennyit a kommunisták likvidáltak a 133 nap alatt. A probléma ezzel az, hogy ezeket a kimutatásokat nem lehet összevetni a vörös terror áldozatainak számával, ugyanis Kun Bélának hatalomátvételét megelőzően nem az államhatalom által gyakorolt terrorról, hanem a megbomlott közrend negatív következményeiről volt szó. A vörösteror esetében minden központi utasítás alapján történt, s a szó szoros értelmében proletárdiktatúrát gyakoroltak. Vagyis nem az történt, hogy például Szamuely Tibor és a Lenin-fiúk saját szakállukra mentek volna ki egy-egy területre, hanem ők azzal a feladattal voltak megbízva, hogy „tartsanak rendet” a hátszágban. Mindössze egy háromfős bizottság elég volt ahhoz, hogy halálos ítéletet szabjon ki, a rendes tárgyalásra lehetőség sem volt, ahogy bármiféle fellebbezési lehetőség sem.

A vörös terror hazai, „csekély” áldozatszámára tehát nem „humanizmusból”, „defetizmusból” vagy ezek kombinációjából következett, hanem egyszerűen nem volt elég idő arra, hogy a társadalmat azon a szinten felforgassák, ahogy az történt Szovjet-Oroszországban. A leginkább Szamuely Tibor nevéhez köthető terror egy teljesen új korszakot idézett elő az ország történetében, „meghonosították” például a Dunába lövést mint büntetést.

HONVÉDELEM VAGY HARC A VILÁGFORRADALOMÉRT?

A Tanácsköztársaság szakított a Károlyi-féle pacifista vonallal, és – szemben az 1918 őszétől történekkkel – megszervezte az ország fegyveres védelmét. A cél azonban nem a régi Magyarország területi egységének helyreállítása, hanem a lenini világforgradalom előmozdítása volt. Jóllehet az internacionalista célok abszolút prioritást élveztek, a Vörös Hadsereg megalakítása és irányítása során Kun Béla ügyesen apellált a nemzeti érzelmekre is, főleg a volt közös hadsereg, valamint a Magyar Királyi Honvédség tisztjei és altisztjei körében. A rendszer megpróbálta tehát a honvédelem és a világforgradalom ügyét összekapcsolni. A hadseregszervezésben a szovjet-orosz receptet követték, és komisszárokat rendeltek ki az egyes alakulatokhoz. Jól

ismert Lukács György esete, aki május 2-án Poroszlónál az 5. hadosztály politikai biztosaként lövetett le nyolc embert. Egy másik esetben Münnich Ferenc komisszár kis híján agyonlőtte a 6. hadosztály parancsnokát: a Párt itt is a terror eszközét használva akarta megfélemlíteni azon katonákat, akikben nem bízott.

A bolsevikok fontos szerepet szántak továbbá annak is, hogy a Magyarországon lévő hadifoglyokból nemzetközi dandárt szervezzenek. Ezzel is hangsúlyozták, hogy nem a magyar nemzeti honvédelemről, hanem a világforradalom ügyéről van szó.

A hadseregszervezés egyik legfontosabb szerepe abban állt, hogy fennmaradjon a Magyarországi Tanácsköztársaság. Ennek egyik legmegbízhatóbb bázisa a budapesti munkásság volt, ám az utóbbi társadalmi csoport jóval szerényebb harci tapasztalatokkal rendelkezett, mint a vidéki lakosság – az utóbbi rétegben azonban nem bízott meg a kommunista gépezet. A háborúban kifáradt vidékiek nagy elégedetlenséggel fogadta az általános mozgósítást, amely minden 18 és 45 év közötti férfit érintett. Az ellenforradalmi mozgalmak jelentős mértékben ennek hatására jöttek létre.

Minden elszántság és szervezőmunka ellenére is, hogy a magyar Tanácsköztársaság történetére nem került pont már 1919. április végén, egyedül annak köszönhető, hogy a román hadsereg megállt a Tisza vonalánál, miután a megelőző hetekben okkupálta a Partiumot, valamint a Tiszántúlt. A győzelmes felvidéki hadjárat május 30-án indult meg, amely során az antant leggyengébb, északi, csehszlovák szárnyát a Vörös Hadsereg megroppantotta. Ismert módon: a hadjáratnál Bártfánál még a történelmi Magyarország északi határát is sikerült elérni. Ezt követően azonban – miután nem maradt reális lehetőség egyesülni a szovjet-orosz erőekkel – Kun a felszabadított felvidéki területek kiürítése mellett dönt. Miután a románok nem hajtották végre a Tiszántúl kiürítését, a proletárdiktatúra története egy sikertelen tiszai offenzíva után ért véget.

A Tanácsköztársaság részben szerepet játszott a trianoni békediktátum igazságtalanságában: a békekonferencia a mai Burgenland területét 1919 nyarán ítélte Ausztriának, továbbá a mai Kárpátalja sorsa is ekkor dőlt el. Jóllehet az ország radikális megcsonkításának tervei már megvoltak a Károlyi-rendszer idején, a bolsevizmus további területek elvesztését alapozta meg azzal, hogy az ország képviselője nem volt jelen a békekonferencián.

Az antant roppant bizonytalansággal szemlélte a magyarországi helyzetet; féltek attól, hogy a folyamat átterjedhet Bécsbe is, ahol – Budapesthez hasonlóan – szintén nagyon sok kommunista szimpatizáns volt ekkoriban. Féltek a dominóhatástól, vagyis attól, hogy a bolsevik hullám egy összeurópai szintű szélsőbalra való nyitást eredményez. A rendszer internacionalizmusát bizonyítja, hogy amikor a felvidéki hadjáratban jelentős magyar lakossággal bíró területeket szabadítottak fel, azonnal Szlovák Tanácsköztársaságot alapítanak, fényesen bizonyítva, hogy nem nemzetben, hanem világforradalomban gondolkodtak.

A BUKÁS UTÁN

A „forradalom” és a terror végül – gyakorlatilag – felfalta a saját gyermekeit. A proletárdiktatúra vezetői közül számosan a Komintern tagjaivá váltak. Azok a politikusok, akik a harmincas években a Szovjetunióban éltek, többségükben a sztálini tisztogatások áldozataivá váltak, vagyis a bolsevik diktátor parancsára végezték ki őket – Kun Béla mellett említhetjük Pogány József vagy Vágó Béla esetét. Valószínűleg Rákosi Mátyás is csak annak köszönhette életét, hogy a Magyar Királyságban börtönözték be, és csak 1940-ben térhetett vissza a Szovjetunióba.

Az 1919. évi kommün vezetésének több tagja önkezével vetett véget életének, vagy erőszakos halált haltak, például a spanyol polgárháborúban. Az osztrák határnál már a bukáskor öngyilkosságot követett el a vörösteror magyar arkangyala, Szamuely Tibor. Tíz évvel később a kommün kezdetben egyik legfontosabb de a proletárdiktatúrával 1919 májusában meghasonlott teoretikusa, Kunfi is önmaga vetett véget életének. Végül többekkel – akik nem tudták elhagyni az országot – az ellenforradalmi rendszer igazságszolgáltatása végzett: így vált a bolsevizmus mártírjává Korvin Ottó vagy Cserny József.

Azonban a proletárdiktatúra elitjének döntő része nyugat felé el tudta hagyni az országot, és az emigrációban folytathatta munkásmozgalmi tevékenységét.

Mindent egybevetve elmondható, hogy a proletárdiktatúra vezetése soha nem nézett szembe az elkövetett bűnökkel és hibákkal, sőt el se ismerte azokat. A centenárium fontos alkalom arra is, hogy a ma embere ne feledje az ország első totalitárius időszakának máig ható következményeit.

Lieber Erzsébet: Tükörfordítás II. – Szövegtükör-tükör 3.